

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Факультет психології

Кафедра загальної психології

Методологічні проблеми психології

Розширений план лекцій

Лекція 1. Поняття про методологію науки. Її роль і функції у сучасній психології.

(4 години)

1. Співвідношення галузей психології і її методології. Зв'язок методології з загальною, теоретичною та практичною психологією.

2. Підходи до трактування поняття методології та її ролі в науці:

а) навчання про методи психології. Поняття метода та його класифікації. Єдність і протилежність методології як вчення та метода як процедури;

б) розділ філософії: гносеологія. Проблема зв'язків між психологією, філософією та методологією;

в) розділ наукознавства як галузі культурології; зв'язок методології з культурологією;

г) вчення про філософські основи сучасної психології; поняття філософських основ психології;

д) частина психології, яка вивчає не конкретні локальні проблеми, а загальні; класифікація психологічних проблем на конкретні і загальні;

є) рефлексія науки на саму себе: а що я досліджую, а в чому специфіка цих явищ, а якими засобами їх слід вивчати. Поняття рефлексії в психології та різні її трактовки;

ж) організація діяльності науковців в науці. Проблеми побудови та вдосконалення теоретичної, експериментальної, діагностичної та терапевтичної діяльності психолога.

3. Підходи до розуміння методології психології та її завдань:

а) концепція Л.С.Виготського

- б) концепція С.Л.Рубінштейна
- в) концепція О.М.Леонтьєва
- г) концепція В.П.Зінченка
- д) концепція А.В.Юрєвича.

4. Позитивізм та неопозитивізм як течії зарубіжної психології, що заперечують або обмежують роль методології.

Посилання на літературу, номери: 1,2,4,5,6,10,17.

Лекція 2. Характеристика психологічної реальності та класифікація психічних явищ

(4 години)

1. Поняття засадничих положень будь-якої науки. Приклади із фізики, астрономії, метеорології, географії, біології. Проблема ви:значення конкретної наукової реальності: фізичної, біологічної, психологічно. Проблема предмета конкретної науки.

2. Класифікація психологічної реальності та характеристика основних її аспектів.

2.1. Поведінка як аспект психологічної реальності. Сутність її проявів та функцій. Класифікація явищ поведінки: рухи, вегетативні зміни; дії, діяльність, вчинки, спілкування, мовлення; зовнішнє оформлення себе та свого оточення. Проблема співвідношення між цими явищами.

2,2. Внутрішній світ як аспект психологічної реальності. Специфіка світу і його зв'язок та відмінності з поведінкою.

Класифікація явищ внутрішнього світу:

а) за їх відкритістю: свідоме-несвідоме; приклади, відмінності та взаємопереходи;

б) за їх часовими характеристиками: психічні процеси – стани – властивості; приклади взаємопереходів між ними;

в) за ступенем елементності – цілосності.

2.2.1. Окремі психічні процеси, різні за змістом та функціями:

- пізнавальні (відчуття, сприйняття та ін.)

- емоційні (афекти, настрої та ін.)
- побуджувальні (потреби, мотиви, цілі та ін.)
- регулятивні (увага, воля)
- інтегративні (пам'ять, досвід).

2.2.2. Синтетичні процеси як сплави вищеперелічених: цілепролягання, прийняття рішень, рефлексія, самоаналіз та ін.

2.2.3. Цілісні психічні явища:

а) особистість та її підструктури: характер, темперамент, здібності, ціннісні орієнтації;

б) життєвий шлях, життєві кризи.

2.3. Групи, колективи та групові явища: структура групи, мікрогрупа, груповий клімат, групова єдність, міжособистісні та міжгрупові конфлікти.

3. Приклади взаємодії і взаємовпливів явищ, перелічених в пунктах 2.1, 2.2, 2.3.

Посилання на літературу, номери: 1,14,15,16,21.

Лекція 3. Базові поняття сучасної психології

(4 години)

1. Поняття «координатної мережі» науки: базові класифікації, поняття проблеми, рівні дослідження та ін. Приклади з фізики, біології, економіки.

2. Базові поняття психології, їх характеристики (всепроникливість, всеохоплюваність, продуктивна роль в дослідженнях та ін.).

3. Проблема переліку таких питань. Вміння відрізнити поняття базових від небазових.

4. Характеристика основних базових понять та різних підходів до їх трактувань.

4.1. Діяльність, підходи О.М.Леонтьєва, С.Л.Рубінштейна, Б.Ф.Ломова.

4.2. Відзеркалення (чи відображення), підходи О.М.Леонтьєва, С.Л.Рубінштейна, Б.Ф.Ломова.

4.3. Особистість, підходи О.М.Леонтьєва, С.Л.Рубінштейна, Б.Ф.Ломова.

4.4. Спілкування, підходи О.М.Леонтьєва, С.Л.Рубінштейна, Б.Ф.Ломова.

5. Виявлення та перевірка значущості цих понять в різних галузях психології (дитяча, педагогічна, юридична, інженерна, зоопсихологія, медична психологія та ін.) та при дослідженні найрізноманітніших психологічних явищ (сприйняття, мислення, пам'ять, цілепокладання, емоція, характер та ін.).

Посилання на літературу, номери: 1,14,15,16,17.

Лекція 4. Базові проблеми та рівні вивчення психологічної реальності (4 год.)

1. Основні проблеми сучасної психології, їх аналіз, тлумачення та функції в наукових дослідженнях:

- а) проблема співвідношення біологічного та соціального;
- б) проблема нормального, патологічного та геніального;
- в) проблема раціонального й ірраціонального;
- г) проблема загального, тилового та одиничного (унікального);
- д) проблема духовного та тілесного (соматичного);
- є) проблема реактивності (приспосовування) і активності (продуктивності);
- ж) основні трактовки цих проблем в роботах класиків: Виготського, Леонтьєва, Ананьєва, Ломова, Павлова, Зейгарника та ін.

2. Основні рівні дослідження психологічних явищ та характеристик цих рівнів:

- а) рівень психофізіологічних процесів, що лежать в основі психічних явищ;
- б) рівень окремих психічних процесів (мислення, емоція, цілепокладання);
- в) рівень сфер психічних процесів (пізнавальні, емоційні) та зв'язків

між ними;

г) рівень особистості (її структура, динаміка, розвиток, деформації);

д) рівень діяльності особистості;

є) рівень спілкування особистості;

ж) рівень групи та групових явищ;

з) рівень надгрупових явищ (етнос, нація, селянство, інтелігенція та ін.);

і) основні трактовки цих проблем в роботах класиків: Виготського, Леонтєва, Ананьєва, Ломова, Павлова, Зейгарника та ін.

Посилання на літературу, номери: 4, 7, 8, 18, 19, 20

Лекція 5: Основні принципи сучасної психології

(8 год.)

1. Принципи системності. Сутність системи. Психіка як система.

Трактування системності в роботах Ломова, Ананьєва, Юдіна, Кузьміна та ін.

1.1. Приклади виявлення системності психіки на різних рівнях її функціонування:

а) окремих психічних (сприйняття, мислення, увага, прийняття рішень, мотивація);

б) взаємозв'язок між ними (системність зв'язків між емоційністю та пізнавальною сферами);

в) особистості та її рис (тривожності, агресивності, сором'язливості, конфліктності);

г) груп та групових явищ (психологічного клімату, психологічної сумісності, лідерства і керівництва).

1.2. Застосування принципу системності в плануванні експериментальних досліджень:

а) приклади з класичних робіт (Ананьєв, Ломов, Зінченко, Узнадзе);

б) приклади з дипломних робіт студентів нашого факультету;

1.3. Принципи системності у зв'язках психології з суміжними науками: біологією, кібернетикою, соціологією, політологією, метеорологією, економікою та ін.

2. Принципи детермінізму. Сутність детермінізму та причинно-наслідкових зв'язків. Психіка як детермінована і детермінуюча система. Трактуювання детермінізму в роботах Виготського, Леонтьєва, Рубінштейна, Узнадзе, Ломова, Фрейда, Піаже.

2.1. Види детермінізму:

а) фізичний, біологічний, психологічний, аналіз загадкових людських вчинків;

б) однозначний та статистичний; приклади статичного детермінізму; сутність ймовірнісних законів в психології.

2.2. Приклади виявлення детермінізму психіки на різних рівнях її функціонування:

а) окремих психічних (сприйняття, мислення, увага, прийняття рішень, мотивація);

б) взаємозв'язок між ними (системність зв'язків між емоційністю та пізнавальною сферами);

в) особистості та її рис (тривожності, агресивності, сором'язливості, конфліктності);

г) груп та групових явищ (психологічного клімату, психологічної сумісності, лідерства і керівництва).

2.3. Застосування принципу детермінізму в:

а) прикладах з класичних робіт (Ананьєв, Ломов, Зінченко, Узнадзе);

б) прикладах з дипломних робіт студентів нашого факультету.

3. Принципи розвитку. Сутність розвитку та його відмінність від циклічності, простого функціонування, деградації. Трактуювання розвитку в роботах Піаже, Виготського, Леонтьєва, Фрейда, Гельперіна, Ельконіна, Максименко.

3.1. Приклади виявлення розвитку психіки на різних рівнях:

- а) окремих психічних (сприйняття, мислення, увага, прийняття рішень, мотивація);
- б) взаємозв'язок між ними (системність зв'язків між емоційністю та пізнавальною сферами);
- и) особистості та її рис (тривожності, агресивності, сором'язливості, конфліктності);
- г) груп та групових явищ (психологічного клімату, психологічної сумісності, лідерства і керівництва).

3.2. Застосування принципу розвитку в:

- а) прикладах з класичних робіт (Ананьєв, Ломов, Зінченко, Узнадзе);
- б) прикладах з дипломних робіт студентів нашого факультету.

3.3. Приклади виявлення принципу розвитку в різних галузях психології: дитяча, педагогічна, зоопсихологія, загальна, соціальна, юридична, інженерна та ін.

4. Взаємозв'язок і взаємодія принципів системності, детермінізму та розвитку і конкретні прояви їх в психологічних дослідженнях: сприйняття, пам'ять, мислення, мотивації, особистості, конфліктів, групових відносин.

Посилання на літературу: 1, 4, 5, 11, 12, 13, 15, 22

Лекція 6: Закономірності розвитку психології як науки. Наукові відкриття та наукові кризи

(4 години)

1. Основні переломні моменти в розвитку психології як науки. Аналіз наукових криз та засобів їх подолання. Основні новації в розвитку психології та внесок в них окремих вчених.
  - 1.1. Епоха Аристотеля. Психологія як самостійна галузь знань зі своїм науковим апаратом.
  - 1.2. Епоха Вундта. Становлення психології як експериментальної науки. Сутність психології як експериментальної науки. Сутність лабораторного експерименту як метода психології. Становлення соціальної психології як психології народів. Двоякість і протиріччя психології: стан між біологічними і соціальними науками.
  - 1.3. Епоха Фрейда. Зверненість психології до кричущих проблем особистості (секс, неврози, пристрасті, співзалежність, фригідність, імпотенція, зради та ін.). Виявлення глибини несвідомого як нового прошарку психічної реальності. Двоякість психології: стан між свідомістю та несвідомістю, раціональним й ірраціональним. Роль психіки та особистості у розвитку суспільства (держави, війни, мистецтва).
  - 1.4. Епоха біхевіористів і Павлова. Аргументоване «насадження» психіки на біологічні феномени (пристосування, боротьба за існування, рефлекс, нервова система, мозок та ін.). Детермінація поведінки і психічних станів фізичними стимулами та соціальними, оточенням. Розробка засобів маніпуляції поведінкою.
  - 1.5. Епоха радянської психології (Виготський, Леонтьєв, Рубінштейн). Застосування принципів марксизму в психології. Сутність особистісної діяльності та спілкування у марксизмі. Основні досягнення радянської психології.
  - 1.6. Епоха гуманістичної та екзистенціальної психології, її людиноцентрованість та націленості на щастя і самореалізацію людини.

- 1.7. Епоха нетрадиційних і трансперсональних підходів. Концепція Грофа: сутність психіки, особистості, життєвого шляху. Розширення сфери психологічних явищ у розумінні глибини людської психіки. Проблеми, пов'язані з такими підходами до психіки.
- 1.8. Проблема зв'язків і синтезу підходів, перелічених в пунктах 1.2-1.7. Плюралістичність сучасної психології у теоріях, методах, завданнях та перспективах розвитку.

Посилання на літературу: 10, 11, 14, 16, 22

Література

1. Ломов Б.Ф. Теоретические и методологические проблемы психологии.
2. Зинченко В.П., Смирнов С.Д. Методологические проблемы психологии.

3. Пономарев Я.А. Методологическое введение в психологию.
4. Юревич А.В. Методология современной психологии.
5. Корнилова Т.В., Смирнов С.Д. Методологические основы психологии.
6. Маланов С.В. Методологические и теоретические основы психологии.
7. Корольчук М.С. Методологічні та теоретичні проблеми психології.
8. Рибалка В.В. Методологічні питання наукової психології.
9. Кун Т. Структура научных революций.
10. Выготский Л.С. Собрание сочинений. Т.1. Вопросы теории и истории психологии.
11. Ярошевский М.Г. История психологии.
12. Юдин Э.Г. Системный подход и принцип деятельности.
13. Кузьмин В.П. Принципы системности в теории и методологии.
14. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность.
15. Рубинштейн С.Л. Бытие и сознание.
16. Рубинштейн С.Л. Проблемы общей психологии.
17. Рубинштейн С.Л. Принципы и пути развития психологии.
18. Дубинин Н.П. Человек: жизнь и общество.
19. Дубровская Д.И. Психические явления и мозг.
20. Дубровская Д.И. Информация, сознание. Мозг.
21. Ананьев Б.Г. О проблемах современного человекознания.
22. Гроф С. Области человеческого бессознательного.